ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 18ης Μαΐου 2017*

«Προδικαστική παραπομπή — Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών — Οδηγία 77/249/ΕΟΚ — Άρθρο 4 — Άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος — Συσκευή συνδέσεως στο εικονικό ιδιωτικό δίκτυο των δικηγόρων (RPVA) — Συσκευή "RPVA" — Άρνηση χορηγήσεως σε δικηγόρο εγγεγραμμένο σε δικηγορικό σύλλογο άλλου κράτους μέλους — Μέτρο το οποίο εισάγει δυσμενή διάκριση»

Στην υπόθεση C-99/16,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το tribunal de grande instance de Lyon (πολυμελές πρωτοδικείο της Λυών, Γαλλία) με απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 19 Φεβρουαρίου 2016, στο πλαίσιο της δίκης

Jean-Philippe Lahorgue

κατά

Ordre des avocats du barreau de Lyon,

Conseil national des barreaux (CNB),

Conseil des barreaux européens (CCBE),

Ordre des avocats du barreau de Luxembourg,

παρισταμένου του:

Ministère public,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους L. Bay Larsen (εισηγητή), πρόεδρο τμήματος, M. Βηλαρά, J. Malenovský, M. Safjan και D. Šváby, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Wathelet

γραμματέας: V. Giacobbo-Peyronnel, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 11ης Ιανουαρίου 2017,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— ο J.-P. Lahorgue, avocat, αυτοπροσώπως,

— ο Ordre des avocats du barreau de Lyon, εκπροσωπούμενος από τον S. Bracq, avocat,

— το Conseil national des barreaux (CNB), εκπροσωπούμενο από τους J.-P. Hordies και A.-G. Haie, avocats,

— η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους D. Colas και R. Coesme,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον H. Støvlbæk και την E. Τσερέπα-Lacombe,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 9ης Φεβρουαρίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 4 της οδηγίας 77/249/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1977, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους (ΕΕ ειδ. έκδ. 06/001, σ. 249).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων την οποία υπέβαλε κατά του Ordre des avocats du barreau de Lyon (Δικηγορικού Συλλόγου της Λυών, Γαλλία), του Conseil national des barreaux (Εθνικού Συμβουλίου Δικηγορικών Συλλόγων, Γαλλία, στο εξής: CNB), του Conseil des barreaux européens (CCBE) (Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Δικηγορικών Συλλόγων) και του Ordre des avocats du barreau de Luxembourg (Δικηγορικού Συλλόγου Λουξεμβούργου) ο **Jean-Philippe** Lahorgue με αίτημα να διαταχθεί ο Δικηγορικός Σύλλογος της Λυών να χορηγήσει στον ίδιο, ως πάροχο διασυνοριακών υπηρεσιών, τη συσκευή συνδέσεως στο εικονικό ιδιωτικό δίκτυο των δικηγόρων (RPVA) (στο εξής: συσκευή RPVA).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Το άρθρο 4 της οδηγίας 77/249 ορίζει τα εξής:

«1. Οι δραστηριότητες, οι σχετικές με την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση πελάτου ενώπιον των δικαστικών ή των δημοσίων αρχών ασκούνται σε κάθε Κράτος μέλος υποδοχής, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται για τους δικηγόρους, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σ' αυτό το Κράτος, αποκλειομένου οποιουδήποτε όρου κατοικίας ή εγγραφής σε επαγγελματική οργάνωση του Κράτους αυτού.

2. Κατά την άσκηση αυτών των δραστηριοτήτων, ο δικηγόρος τηρεί τους επαγγελματικούς κανόνες του Κράτους μέλους υποδοχής, παράλληλα με τις υποχρεώσεις οι οποίες του επιβάλλονται στο Κράτος μέλος προελεύσεως.

[…]»

4 Το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας προβλέπει τα εξής:

«Για την άσκηση των δραστηριοτήτων οι οποίες αφορούν την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση πελάτου ενώπιον δικαστηρίου, κάθε Κράτος μέλος δύναται να επιβάλει στους δικηγόρους που αναφέρονται στο άρθρο 1 ως προϋπόθεση:

— να εμφανίζονται ενώπιον του προέδρου του δικαστηρίου και, κατά περίπτωση ενώπιον του προέδρου του αρμοδίου δικηγορικού συλλόγου στο Κράτος μέλος υποδοχής, σύμφωνα με τους τοπικούς κανόνες ή τις τοπικές συνήθειες,

— να ενεργούν κατόπιν συμφωνίας, είτε με δικηγόρο που ασκεί την δραστηριότητά του ενώπιον του δικαστηρίου που επελήφθη της υποθέσεως και, ο οποίος θα είναι υπεύθυνος, ενδεχομένως έναντι του δικαστηρίου αυτού, είτε με “avoué” ή “procuratore” που ασκεί την δραστηριότητά του ενώπιον του δικαστηρίου αυτού.»

5 Κατά το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 77/249, η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους υποδοχής δύναται να ζητήσει από τον παρέχοντα υπηρεσίες να αποδείξει την ιδιότητά του ως δικηγόρου.

Το γαλλικό δίκαιο

6 Σε ό,τι αφορά ιδίως τους δικηγόρους που είναι υπήκοοι των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχουν εγκατασταθεί μονίμως σε ένα από τα κράτη μέλη, το άρθρο 202-1 του décret nº 91-1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d’avocat (διατάγματος αριθ. 91-1197 της 27ης Νοεμβρίου 1991, για την οργάνωση του δικηγορικού επαγγέλματος) ορίζει τα εξής:

«Όταν ένας [τέτοιος] δικηγόρος εκπροσωπεί ή υπερασπίζεται πελάτη ενώπιον των δικαστηρίων ή των δημοσίων αρχών, ασκεί τα καθήκοντά του υπό τους ίδιους όρους με τους δικηγόρους που είναι εγγεγραμμένοι σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο.

[…]

Στις αστικές υποθέσεις, όταν η εκπροσώπηση από δικηγόρο είναι υποχρεωτική ενώπιον του tribunal de grande instance [πολυμελούς πρωτοδικείου], ο δικηγόρος αυτός μπορεί να παραστεί μόνον εφόσον δηλώσει τη διεύθυνση δικηγόρου εγκατεστημένου στην περιφέρεια του εν λόγω δικαστηρίου, στον οποίον κοινοποιούνται εγκύρως τα διαδικαστικά έγγραφα. […]»

7 Βάσει του άρθρου 748-1 του code de procédure civile (Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας), «[ο]ι αποστολές, παραδόσεις και κοινοποιήσεις των διαδικαστικών και άλλων εγγράφων, γνωμοδοτήσεων, ειδοποιήσεων ή κλήσεων, εκθέσεων, πρακτικών και αντιγράφων και απογράφων δικαστικών αποφάσεων που έχουν περιαφθεί τον εκτελεστήριο τύπο είναι δυνατόν να πραγματοποιούνται ηλεκτρονικώς υπό τις προϋποθέσεις και με τις διαδικασίες που προσδιορίζονται στον παρόντα τίτλο, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων που επιβάλλουν τη χρήση αυτού του τρόπου επικοινωνίας».

8 Σχετικά με τη διαδικασία της κατ’ έφεση δίκης, το άρθρο 930-1 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας προβλέπει τα εξής:

«Επί ποινή απαραδέκτου, το οποίο διαπιστώνεται αυτεπαγγέλτως, τα διαδικαστικά έγγραφα κατατίθενται στο δικαστήριο ηλεκτρονικώς.

Σε περίπτωση που ένα έγγραφο δεν μπορεί να διαβιβαστεί ηλεκτρονικώς για λόγους που δεν αφορούν τον αποστολέα, συντάσσεται σε χαρτί και κατατίθεται στη γραμματεία […]. Στην περίπτωση αυτή, το δικόγραφο της εφέσεως κατατίθεται στη γραμματεία […]

Οι γνωμοδοτήσεις, ειδοποιήσεις ή κλήσεις διαβιβάζονται στους δικηγόρους των διαδίκων ηλεκτρονικώς, εκτός εάν τούτο είναι αδύνατο για λόγους που δεν αφορούν τον αποστολέα.

Οι λεπτομέρειες της διαδικασίας ηλεκτρονικής επικοινωνίας καθορίζονται με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης.»

9 Κατά το άρθρο 5 του arrêté du 7 avril 2009 relatif à la communication par voie électronique devant les tribunaux de grande instance (αποφάσεως της 7ης Απριλίου 2009 για την ηλεκτρονική επικοινωνία κατά τη διαδικασία ενώπιον των πολυμελών πρωτοδικείων), «[η] πρόσβαση των δικηγόρων στο σύστημα ηλεκτρονικής επικοινωνίας που έχει τεθεί στη διάθεση των δικαστηρίων πραγματοποιείται μέσω συνδέσεως σε ανεξάρτητο ιδιωτικό δίκτυο, καλούμενο [RPVA], το οποίο λειτουργεί με ευθύνη του [CNB]».

10 Κατά το άρθρο 9 της εν λόγω αποφάσεως, «[τ]ην ασφαλή σύνδεση των δικηγόρων με το RPVA εγγυάται ένας μηχανισμός αναγνώρισης. Ο μηχανισμός αυτός στηρίζεται σε μια υπηρεσία πιστοποιήσεως, η οποία εξασφαλίζει την ταυτοποίηση του δικηγόρου ως φυσικού προσώπου […]. Ο μηχανισμός περιλαμβάνει λειτουργία ελέγχου της εγκυρότητας του ηλεκτρονικού πιστοποιητικού. Τούτο χορηγείται από πάροχο υπηρεσιών ηλεκτρονικής πιστοποιήσεως, ο οποίος ενεργεί εν ονόματι του [CNB], το οποίο αποτελεί και την πιστοποιούσα αρχή».

11 Στην πράξη, η ταυτοποίηση καθίσταται δυνατή εκ του λόγου ότι το προσωπικό ηλεκτρονικό πιστοποιητικό του δικηγόρου είναι συνδεδεμένο με το εθνικό μητρώο δικηγόρων, το οποίο ενημερώνεται αυτομάτως καθημερινά από τα μητρώα των δικηγόρων όλων των δικηγορικών συλλόγων της Γαλλίας.

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

12 Ο J.-P. Lahorgue, Γάλλος υπήκοος, είναι δικηγόρος εγγεγραμμένος στον δικηγορικό σύλλογο του Λουξεμβούργου.

13 Ζήτησε από τον Δικηγορικό Σύλλογο της Λυών να του χορηγήσει συσκευή RPVA που να διευκολύνει τη διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών στο πλαίσιο της ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος.

14 Ο εν λόγω δικηγορικός σύλλογος απέρριψε το αίτημα του J.-P. Lahorgue για τον λόγο ότι αυτός δεν ήταν μέλος του.

15 Κατόπιν της αρνήσεως αυτής, ο J.-P. Lahorgue υπέβαλε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων ενώπιον του tribunal de grande instance de Lyon (πολυμελούς πρωτοδικείου της Λυών, Γαλλία), μεταξύ άλλων κατά του Δικηγορικού Συλλόγου της Λυών, ζητώντας να διαταχθεί ο εν λόγω δικηγορικός σύλλογος να του χορηγήσει εντός οκτώ ημερών, και επί ποινή προστίμου σε περίπτωση υπερημερίας, τη συσκευή RPVA ώστε να δοθεί στον ίδιο η δυνατότητα να ασκεί πλήρως το επάγγελμα του δικηγόρου στη Γαλλία και υπό τις αυτές συνθήκες με τους Γάλλους δικηγόρους.

16 Στο πλαίσιο της διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων, ο J.-P. Lahorgue πρότεινε να υποβληθεί ενδεχομένως στο Δικαστήριο το ερώτημα αν η άρνηση χορηγήσεως συσκευής RPVA σε δικηγόρο ο οποίος είναι νομίμως εγγεγραμμένος σε δικηγορικό σύλλογο κράτους μέλους, για τον λόγο και μόνον ότι δεν είναι εγγεγραμμένος σε δικηγορικό σύλλογο άλλου κράτους μέλους στο οποίο επιθυμεί να ασκήσει το επάγγελμα του δικηγόρου ως ελεύθερος επαγγελματίας που παρέχει υπηρεσίες, αντιβαίνει στο άρθρο 4 της οδηγίας 77/249, εφόσον η άρνηση αυτή συνιστά μέτρο το οποίο εισάγει δυσμενή διάκριση και είναι ικανό να παρεμποδίσει την άσκηση του επαγγέλματος υπό την ιδιότητα του ελεύθερου επαγγελματία.

17 Το αιτούν δικαστήριο εκφράζει αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον η απορριπτική απόφαση του Δικηγορικού Συλλόγου της Λυών συμβιβάζεται με το δίκαιο της Ένωσης.

18 Ειδικότερα, εκτιμά ότι, αφ' ης στιγμής η άσκηση ενδίκων βοηθημάτων σε υποθέσεις ποινικού ή εργατικού/κοινωνικοασφαλιστικού δικαίου δεν ενέχει, για τον δικηγόρο άλλου κράτους μέλους, περιορισμό συνιστάμενο σε υποχρέωσή του να ενεργεί κατόπιν συμφωνίας με δικηγόρο μέλος του δικηγορικού συλλόγου της περιφέρειας του δικαστηρίου περί του οποίου πρόκειται, το να αναγκάζεται δικηγόρος από άλλο κράτος μέλος να ζητήσει τη συνδρομή άλλου δικηγόρου ενδέχεται να αντιβαίνει στην ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών, εφόσον η ελεύθερη πρόσβαση στο δικαστήριο μέσω μιας συσκευής RPVA θα μπορούσε να του παράσχει τη δυνατότητα να ασκήσει την ελευθερία αυτή.

19 Υπ' αυτές τις συνθήκες, το tribunal de grande instance de Lyon (πολυμελές πρωτοδικείο της Λυών) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Είναι αντίθετη προς το άρθρο 4 της οδηγίας 77/249 η άρνηση χορηγήσεως συσκευής RPVA σε δικηγόρο ο οποίος είναι νομίμως εγγεγραμμένος στον δικηγορικό σύλλογο κράτους μέλους στο οποίο επιθυμεί να ασκήσει το επάγγελμα του δικηγόρου ως ελεύθερος επαγγελματίας που παρέχει υπηρεσίες, για τον λόγο ότι αυτή συνιστά μέτρο το οποίο εισάγει δυσμενή διάκριση και είναι ικανό να παρεμποδίσει την άσκηση του επαγγέλματος με την ιδιότητα του ελεύθερου επαγγελματία που παρέχει υπηρεσίες, στις περιπτώσεις που ο νόμος δεν επιβάλλει υποχρέωση ενέργειας σε συμφωνία με τον ως άνω δικηγόρο μέλος του δικηγορικού συλλόγου της περιφέρειας του οικείου δικαστηρίου;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

20 Όπως ορθώς επισήμαναν η Γαλλική Κυβέρνηση και ο γενικός εισαγγελέας, το ερώτημα, όπως έχει διατυπωθεί από το αιτούν δικαστήριο, περιέχει διαπίστωση άσχετη με την περίπτωση του αιτούντος της κύριας δίκης διότι αναφέρεται στην περίπτωση ενός δικηγόρου «εγγεγραμμένο[υ] στον δικηγορικό σύλλογο κράτους μέλους στο οποίο επιθυμεί να ασκήσει το επάγγελμα του δικηγόρου ως ελεύθερος επαγγελματίας που παρέχει υπηρεσίες», πράγμα που δεν συμβαίνει στην περίπτωση του J.-P. Lahorgue.

21 Πάντως, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου την οποία προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, απόκειται στο Δικαστήριο να δώσει στο εθνικό δικαστήριο χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επίλυσης της διαφοράς που έχει υποβληθεί στην κρίση του και, υπ' αυτό το πρίσμα, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα ερωτήματα που του υποβάλλονται (απόφαση της 20ής Οκτωβρίου 2016, Danqua, C-429/15, EU:C:2016:789, σκέψη 36).

22 Δεδομένου ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, αυτό δεν είναι αρμόδιο να αποφαίνεται, στο πλαίσιο διαδικασίας που έχει κινηθεί κατ' εφαρμογήν του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, επί της συμβατότητας των κανόνων του εσωτερικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 19ης Μαρτίου 2015, OTP Bank, C-672/13, EU:C:2015:185, σκέψη 29), πρέπει να γίνει δεκτό κατά συνέπεια ότι, με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η άρνηση των αρμόδιων αρχών ενός κράτος μέλους να χορηγήσουν συσκευή RPVA σε δικηγόρο νομίμως εγγεγραμμένο σε δικηγορικό σύλλογο άλλου κράτους μέλους, για τον λόγο και μόνον ότι δεν είναι εγγεγραμμένος σε δικηγορικό σύλλογο του πρώτου κράτους μέλους στο οποίο επιθυμεί να ασκήσει το επάγγελμά του ως ελεύθερος επαγγελματίας, συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 4 της οδηγίας 77/249 καθόσον η άρνηση αυτή συνιστά μέτρο το οποίο εισάγει δυσμενή διάκριση και είναι ικανό να παρεμποδίσει την άσκηση του επαγγέλματος υπό την ιδιότητα του ελεύθερου επαγγελματία στις περιπτώσεις στις οποίες δεν επιβάλλεται από τον νόμο υποχρέωση ενέργειας κατόπιν συμφωνίας με άλλο δικηγόρο.

23 Από τα στοιχεία της ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφίας προκύπτει ότι η χρήση της ηλεκτρονικής επικοινωνίας επιτρέπεται σε συγκεκριμένες διαδικασίες, μεταξύ των οποίων ορισμένες διαδικασίες σε υποθέσεις ποινικού ή εργατικού/κοινωνικοασφαλιστικού δικαίου, στις οποίες η εκπροσώπηση από δικηγόρο δεν είναι υποχρεωτική, δηλαδή στις διαδικασίες τις οποίες αφορά η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Η πρόσβαση σε αυτό το μέσο επικοινωνίας παρέχεται μόνο στους δικηγόρους οι οποίοι είναι εγγεγραμμένοι σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο. Κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως της κύριας δίκης, πρόσβαση στο εν λόγω μέσο επικοινωνίας είχαν, καταρχήν, μόνο οι δικηγόροι οι οποίοι ανήκαν στον δικηγορικό σύλλογο της περιφέρειας του οικείου δικαστηρίου. Για τους δικηγόρους που είναι εγκατεστημένοι σε άλλο κράτος μέλος, επιτρέπεται μόνο η διαβίβαση με κατάθεση στη γραμματεία ή ταχυδρομικώς.

24 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, δυνάμει του άρθρου 56 ΣΛΕΕ, όλοι οι περιορισμοί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών πρέπει να αρθούν προκειμένου ιδίως να παρασχεθεί στον παρέχοντα υπηρεσίες η δυνατότητα, όπως προβλέπει το άρθρο 57, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, να ασκήσει τη δραστηριότητά του στη χώρα στην οποία παρέχεται η υπηρεσία με τους ίδιους όρους που επιβάλλει η χώρα αυτή στους δικούς της υπηκόους (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 10ης Ιουλίου 1991, Επιτροπή κατά Γαλλίας, C-294/89, EU:C:1991:302, σκέψη 25).

25 Η τελευταία αυτή διάταξη αποσαφηνίστηκε, στον τομέα της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών των δικηγόρων, από την οδηγία 77/249, της οποίας το άρθρο 4, παράγραφος 1, ορίζει ότι η δικαστική εκπροσώπηση πελάτη σε άλλο κράτος μέλος πρέπει να πραγματοποιείται «σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται για τους δικηγόρους, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σ' αυτό το κράτος», αποκλειομένου «οποιουδήποτε όρου κατοικίας ή εγγραφής σε επαγγελματική οργάνωση του Κράτους αυτού» (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, AMOK, C-289/02, EU:C:2003:669, σκέψη 29).

26 Εξάλλου, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 56 ΣΛΕΕ αντιτίθεται στην εφαρμογή οποιασδήποτε εθνικής νομοθεσίας η οποία, χωρίς να δικαιολογείται αντικειμενικώς, παρεμποδίζει τη δυνατότητα του παρέχοντος υπηρεσίες να ασκεί πράγματι την εν λόγω ελευθερία (βλ. απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2016, Επιτροπή κατά Ελλάδας, C-66/15, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:5, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Συνιστούν περιορισμούς της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών τα εθνικά μέτρα που απαγορεύουν, παρακωλύουν ή καθιστούν λιγότερο ελκυστική την άσκηση της ελευθερίας αυτής (βλ. απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2016, Επιτροπή κατά Ελλάδας, C-66/15, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:5, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

27 Συναφώς, επισημαίνεται ότι η άρνηση χορηγήσεως της συσκευής RPVA στους μη εγγεγραμμένους σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο δικηγόρους είναι ικανή να παρακωλύσει ή να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την εκ μέρους τους άσκηση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

28 Ειδικότερα, μη έχοντας πρόσβαση στην υπηρεσία ψηφιοποίησης των διαδικασιών, οι δικηγόροι αυτοί πρέπει να καταφύγουν είτε στη διαβίβαση με κατάθεση στη γραμματεία ή ταχυδρομικώς είτε στη βοήθεια ενός εγγεγραμμένου σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο δικηγόρου ο οποίος διαθέτει συσκευή RPVA. Οι εναλλακτικές όμως αυτές προς την ηλεκτρονική διαβίβαση δυνατότητες είναι επαχθέστερες και, καταρχήν, δαπανηρότερες.

29 Συνεπώς, η άρνηση χορηγήσεως της συσκευής RPVA στους μη εγγεγραμμένους σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο δικηγόρους συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 56 ΣΛΕΕ.

30 Πάντως, δεδομένων των ιδιαιτεροτήτων των υπηρεσιών που παρέχονται από πρόσωπα τα οποία δεν είναι εγκατεστημένα στο κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου πρέπει να παρασχεθεί η υπηρεσία, δεν πρέπει να θεωρείται ως αντιβαίνουσα στα άρθρα 56 και 57 ΣΛΕΕ η απαίτηση, όσον αφορά τους δικηγόρους, να είναι ο ενδιαφερόμενος μέλος ενός τοπικού δικηγορικού συλλόγου για να έχει πρόσβαση στην υπηρεσία ψηφιοποίησης των διαδικασιών εφόσον η απαίτηση αυτή είναι

αντικειμενικώς απαραίτητη για την προστασία του γενικού συμφέροντος που ανάγεται ιδίως στην εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1974, van Binsbergen, 33/74, EU:C:1974:131, σκέψεις 11, 12 και 14). Αυτό είναι το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να πραγματοποιηθεί η ερμηνεία της οδηγίας 77/249 (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 1988, Επιτροπή κατά Γερμανίας, 427/85, EU:C:1988:98, σκέψη 13).

31 Προκύπτει εξάλλου από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου ότι τα εθνικά μέτρα τα οποία ενδέχεται να παρακωλύουν ή να καθιστούν λιγότερο ελκυστική την άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών που κατοχυρώνονται από τη Συνθήκη ΛΕΕ μπορεί πάντως να επιτρέπονται εφόσον ανταποκρίνονται σε επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του σκοπού τον οποίον επιδιώκουν και δεν υπερβαίνουν το αναγκαίο για την επίτευξή του μέτρο (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, αποφάσεις της 5ης Δεκεμβρίου 2006, Cipolla κ.λπ., C-94/04 και C-202/04, EU:C:2006:758, σκέψη 61, καθώς και της 11ης Δεκεμβρίου 2014, Επιτροπή κατά Ισπανίας, C-678/11, EU:C:2014:2434, σκέψη 42), εξυπακουομένου ότι η εθνική νομοθεσία είναι κατάλληλη για την επίτευξη του επιδιωκομένου σκοπού μόνον αν πράγματι υπηρετεί τον σκοπό κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό (βλ. απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2014, Sokoll-Seebacher, C-367/12, EU:C:2014:68, σκέψη 39 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

32 Προς δικαιολόγηση του περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών τον οποίο συνεπάγεται η άρνηση χορηγήσεως της συσκευής RPVA στους μη εγγεγραμμένους σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο δικηγόρους, το CNB και η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλούνται την αρχή της ορθής απονομής της δικαιοσύνης. Κατά τη Γαλλική Κυβέρνηση, ένας τέτοιος περιορισμός δικαιολογείται επίσης από λόγους προστασίας του τελικού αποδέκτη των νομικών υπηρεσιών.

33 Ειδικότερα, στη Γαλλία, ο κάθε δικηγόρος διαθέτει το δικό του ηλεκτρονικό πιστοποιητικό με το οποίο βεβαιώνει την ιδιότητά του ως δικηγόρος ο οποίος είναι εγγεγραμμένος σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο και έχει την άδεια να ασκεί το επάγγελμά του. Το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό κάθε δικηγόρου είναι συνδεδεμένο με το εθνικό μητρώο δικηγόρων, που ενημερώνεται αυτομάτως καθημερινά από τα μητρώα δικηγόρων όλων των γαλλικών δικηγορικών συλλόγων. Συνεπώς, το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό ισχύει για όσο χρόνο ο δικηγόρος είναι εγγεγραμμένος στο εθνικό μητρώο δικηγόρων. Αντιθέτως, από τη στιγμή που ο δικηγόρος παύει να περιλαμβάνεται στο μητρώο αυτό, παραδείγματος χάριν λόγω διαγραφής του από τον σύλλογο στον οποίο ανήκε, το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό του καθίσταται ανίσχυρο.

34 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, αφενός, η προστασία των καταναλωτών, ιδίως των αποδεκτών των νομικών υπηρεσιών τις οποίες παρέχουν άμισθοι λειτουργοί της δικαιοσύνης, και, αφετέρου, η ορθή απονομή της δικαιοσύνης αποτελούν σκοπούς που συγκαταλέγονται μεταξύ εκείνων που μπορούν να θεωρηθούν ως επιτακτικοί λόγοι γενικού συμφέροντος, ικανοί να δικαιολογήσουν περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών (βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2006, Cipolla κ.λπ., C-94/04 και C-202/04, EU:C:2006:758, σκέψη 64).

35 Όπως όμως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 55 των προτάσεών του, η προστασία του προσφεύγοντος στη δικαιοσύνη ως τελικού καταναλωτή των νομικών υπηρεσιών και η ορθή απονομή της δικαιοσύνης συνδέονται, ιδίως, με απαιτήσεις ελέγχου του παρέχοντος την υπηρεσία.

36 Συνεπώς, το σύστημα ταυτοποίησης επί του οποίου βασίζεται το RPVA, σκοπός του οποίου είναι να διασφαλίσει ότι μόνον οι δικηγόροι οι οποίοι πληρούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την άσκηση της δραστηριότητάς τους μπορούν να συνδεθούν με το RPVA, φαίνεται, αυτό καθεαυτό, ικανό να εγγυηθεί την επίτευξη των σκοπών προστασίας τόσο των αποδεκτών των νομικών υπηρεσιών όσο και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης.

37 Σε ό,τι αφορά τον αναλογικό χαρακτήρα της μη χορηγήσεως συσκευής RPVA στους εγκατεστημένους σε άλλο κράτος μέλος δικηγόρους, η Γαλλική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι η μη χορήγηση οφείλεται στο γεγονός ότι, υπό την παρούσα κατάσταση των συστημάτων αποϋλοποίησης των ενδίκων διαδικασιών, δεν υφίσταται διαλειτουργικότητα μεταξύ των μητρώων δικηγόρων που ενδεχομένως υπάρχουν στα διάφορα κράτη μέλη. Επομένως, κατά τη σύνδεση στο RPVA, το σύστημα ταυτοποίησης δεν μπορεί να ελέγξει την εγκυρότητα του ηλεκτρονικού πιστοποιητικού παρά μόνον ως προς τους δικηγόρους που είναι εγγεγραμμένοι σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο.

38 Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει αν είναι εν προκειμένω εφικτό να εξασφαλισθεί η δυνατότητα των εγκατεστημένων σε άλλο κράτος μέλος δικηγόρων να διαθέτουν, ενδεχομένως με κάποιες προσαρμογές, συσκευή RPVA υπό συνθήκες υπό τις οποίες η προστασία του προσφεύγοντος στη δικαιοσύνη ως τελικού καταναλωτή των νομικών υπηρεσιών και η ορθή απονομή της δικαιοσύνης θα διασφαλίζονται κατά τρόπο ισοδύναμο προς τις διασφαλίσεις που παρέχονται στην περίπτωση των εγγεγραμμένων σε γαλλικό δικηγορικό σύλλογο δικηγόρων. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο επίδικος στην κύρια δίκη περιορισμός της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών δεν είναι δικαιολογημένος.

39 Εξάλλου, επισημαίνεται ότι, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφίας, στις διαδικασίες στις οποίες η εκπροσώπηση από δικηγόρο δεν είναι υποχρεωτική, τις οποίες αφορά η υπόθεση της κύριας δίκης, η ηλεκτρονική ανταλλαγή διαδικαστικών εγγράφων με το δικαστήριο το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς είναι προαιρετική. Συνεπώς, όλοι οι δικηγόροι, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που είναι εγκατεστημένοι σε άλλο κράτος μέλος, μπορούν να διαβιβάζουν τα διαδικαστικά τους έγγραφα στο εν λόγω δικαστήριο μέσω καταθέσεως στη γραμματεία ή ταχυδρομικώς, ενώ μόνον οι δικηγόροι της περιφέρειας του οικείου δικαστηρίου είχαν τη δυνατότητα να προσφύγουν ενδεχομένως στην ηλεκτρονική διαβίβαση.

40 Αν όμως προκύψει ότι η επαλήθευση της ιδιότητας του δικηγόρου δεν απαιτείται κατά τρόπο συστηματικό και πάγιο σε περίπτωση διαβιβάσεως που πραγματοποιείται με κατάθεση στη γραμματεία ή ταχυδρομικώς, κατά τρόπον ώστε να εξασφαλίζεται έλεγχος του διαβιβάζοντος αντίστοιχος προς εκείνον που εξασφαλίζεται μέσω της εγκαταστάσεως του συστήματος του RPVA, η μη χορήγηση της συσκευής RPVA στους δικηγόρους που είναι εγκατεστημένοι σε κράτος μέλος διαφορετικό από τη Γαλλική Δημοκρατία δεν μπορεί να θεωρείται ότι έχει συνεπή χαρακτήρα υπό το πρίσμα των σκοπών προστασίας των αποδεκτών των νομικών υπηρεσιών και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης.

41 Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη το εν λόγω κριτήριο της ισοδυναμίας, αν ο επίδικος στην κύρια δίκη περιορισμός της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών έχει συνεπή χαρακτήρα υπό το πρίσμα των εν λόγω σκοπών. Αν δεν συντρέχει τέτοια περίπτωση, ο περιορισμός αυτός δεν είναι δικαιολογημένος.

42 Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η άρνηση των αρμόδιων αρχών ενός κράτους μέλους να χορηγήσουν συσκευή RPVA σε δικηγόρο νομίμως εγγεγραμμένο σε δικηγορικό σύλλογο άλλου κράτους μέλους, για τον λόγο και μόνον ότι δεν είναι εγγεγραμμένος σε δικηγορικό σύλλογο του πρώτου κράτους μέλους στο οποίο επιθυμεί να ασκήσει το επάγγελμά του ως ελεύθερος επαγγελματίας, στις περιπτώσεις στις οποίες δεν επιβάλλεται από τον νόμο υποχρέωση ενέργειας κατόπιν συμφωνίας με άλλο δικηγόρο, συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 4 της οδηγίας 77/249, ερμηνευόμενου υπό το πρίσμα του άρθρου 56 και του άρθρου 57, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει αν μια τέτοια άρνηση, δεδομένου του πλαισίου εντός του οποίου αντιτάσσεται, ανταποκρίνεται όντως στους σκοπούς της προστασίας των καταναλωτών και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης που είναι ικανοί να τη δικαιολογήσουν και αν οι συνακόλουθοι περιορισμοί δεν τελούν σε δυσαναλογία προς τους σκοπούς αυτούς.

Επί των δικαστικών εξόδων

43 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαίνεται:

Η άρνηση των αρμόδιων αρχών να χορηγήσουν συσκευή συνδέσεως στο εικονικό ιδιωτικό δίκτυο των δικηγόρων (RPVA) σε δικηγόρο νομίμως εγγεγραμμένο σε δικηγορικό σύλλογο άλλου κράτους μέλους, για τον λόγο και μόνον ότι δεν είναι εγγεγραμμένος σε δικηγορικό σύλλογο του πρώτου κράτους μέλους στο οποίο επιθυμεί να ασκήσει το επάγγελμά του ως ελεύθερος επαγγελματίας, στις περιπτώσεις στις οποίες δεν επιβάλλεται από τον νόμο υποχρέωση ενέργειας κατόπιν συμφωνίας με άλλο δικηγόρο, συνιστά περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 4 της οδηγίας 77/249/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1977, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους, ερμηνευόμενου υπό το πρίσμα του άρθρου 56 και του άρθρου 57, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει αν μια τέτοια άρνηση, δεδομένου του πλαισίου εντός του οποίου αντιτάσσεται, ανταποκρίνεται όντως στους σκοπούς της προστασίας των καταναλωτών και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης που είναι ικανοί να τη δικαιολογήσουν και αν οι συνακόλουθοι περιορισμοί δεν τελούν σε δυσαναλογία προς τους σκοπούς αυτούς.

(υπογραφές)